

Description of Grammatical Collocation Aspects in Turkish Language: A Corpus-Based Application on the preposition "gibi"

Türkçede Dilbilgisel Birliktelik Görünümlerinin Betimlenmesi: “gibi” İlgeci Üzerine Derlem Temelli Bir Uygulama

Ayşe Eda Gündoğdu *

Geliş / Received: 31.05.2018

Kabul / Accepted: 13.03.2019

ABSTRACT: A preposition, one of the function words in a language, is a structure that cannot be used alone but can be used without any suffixes/affixes or along with some bound morphemes. The main purpose of this study is to describe the systematical use / co-occurrence aspects and semantic characteristics of the aforementioned preposition in terms of the principles and methods of corpus linguistics. This study has benefitted from the database of the demo version of TNC (Turkish National Corpus). Thematic analysis method has been used in order to interpret the findings of the study. These findings were put forth with the percentage and frequency analysis through Excel and SPSS 16.0 programs. In this study, the conditions required to build a phrase structure from the aforementioned preposition and what kind of semantic extensions it provides to the system have been discussed. In conclusion, it has been observed that the aforementioned preposition can be collocated with nouns, verbs, gerunds and similar prepositions and function as different extensions such as simile, imminence and quickness.

Keywords: co-occurrence, preposition, corpus.

ÖZ: Dilde işlev sözcüklerinden biri olan ilgeçler, tek başına kullanılamayan, eksiz ya da birtakım bağımlı biçimbirimlerle kullanım düzlemine çıkan yapılarıdır. Bu çalışmanın temel amacı söz konusu ilgecin dizgesel kullanımlarını/dilbilgisel birliktelik görünümlerini ve anlambilimsel özelliklerini derlem dilbilimin ilke ve yöntemleri doğrultusunda betimlemektir. Çalışmada veritabanı olarak Türkçe Ulusal Dil Derlemi Tanıtım Sürümü kullanılmıştır. Yöntem olarak betimsel tarama yönteminin alt dalı olan tematik analiz yöntemi kullanılmış, elde edilen bulgular Excel ve SPSS 16.0 programları aracılığıyla yüzde ve sıklık analiziyle ortaya konmuş ve söz konusu ilgecin öbek yapı oluşturma koşulları ile dizgeye ne tür anlambilimsel uzanımlar sağladığı tartışılmıştır. Sonuç olarak, araştırma konusu ilgecin ad, adıl, eylem, eylemsi ve kendi türünden sözcüklerle birliktelik kurabildiği ve dizgelerde belirli koşullar doğrultusunda benzetme, yaklaşma, tezlik gibi farklı uzanımlar kazanabildiği gözlemlenmiştir.

Anahtar sözcükler: dilbilgisel birliktelik, ilgeç, derlem.

* Dr. Öğrt. Üyesi Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Dilbilimi Bölümü Konya, aedagundogdu@gmail.com

Giriş

Dilbilgisel birliktelik, Firth (1951) tarafından alanyazına kazandırılmış bir terimdir. Temelde bir sözcüğün dilbilgisel açıdan hangi öğelerle kullanım düzlemine çıktığına odaklanan dilbilgisel birliktelik çalışmaları, sözcüğün anlamsal ve dilbilgisel uzanımlarına ilişkin araştırmacılara önemli bulgular sunmaktadır. Hoey (1951) dilbilgisel birliktelik görünümlerini bir dizgedeki dilsel birimler arası ilişkileri inceleme açısından eşdizimlilik çalışmalarına benzemekle birlikte öne çıkardığı birimler açısından farklılaştığını da belirtmektedir. Eşdizimlilik araştırmaları bir içerik sözcüğünün (content words) diğer içerik sözcüğüyle olan bağımlılık düzeyini ele alırken dilbilgisel birliktelik görünümleri bir içerik sözcüğünün bir işlev sözcüğüyle (function words) olan ilişkisini araştırma konusu yapmaktadır. Bu açıdan, eşdizimlilikte içerik sözcüklerinin birbiri ile ilişkisi, dilbilgisel birliktelikte içerik sözcüğünün işlevsel sözcüklerle ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Örneğin, Türkçede “güzel kadın, sert kahve, hızlı koş-, iyi yap-” gibi “*ad+sıfat*”, “*belirteç+eylem*” türündeki öbek yapılar eşdizimlilik olarak değerlendirilirken, “Ali gibi, ev için, bizim kadar” gibi “*ad+ilgeç*”, “*adıl+ilgeç*” birliktelikleri dilbilgisel birliktelikler kapsamında ele alınmaktadır.

Öte yandan bazı araştırmacıların dilbilgisel birliktelikleri de eşdizimlilik olarak adlandırdığı ve bu bağlamda eşdizimlilik terimini iki farklı alanda incelediğini görmek mümkündür. Örneğin Baker (2006) ve Baker vd. (2006) eşdizimliliği *sözcüksel eşdizimlilik* ve *dilbilgisel (dizimsel) eşdizimlilik* olarak iki farklı bölümde ele alır. Sözcüksel eşdizimlilik, çalışmada “eşdizimlilik” başlığı altında sözü edilen ve genel kabul gören birliktelik görünümü iken, dilbilgisel (dizimsel) eşdizimlilik bu bölümde ele alınan “dilbilgisel birliktelikler” içeriği ile sunulmaktadır. Farklı adlandırmalarla karşımıza çıksa da dilbilgisel birliktelik görünümlerinin temelde [içerik sözcüğü + işlev sözcüğü] ya da [işlev sözcüğü + içerik sözcüğü] örüntüsünün kurulabildiğini söylemek mümkündür.

Dilbilgisel birliktelik görünümleri farklı değişkenler üzerinden şekillenebilmektedir. Özellikle metinsel konum (textual position) ve dilbilgisel bağlam (grammatical context) söz konusu görünümleri etkileyebilen en önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Hoey, 2001). Metinsel konum, bir sözcüksel birimin metnin belirli bir bölümünde diğer bölümlerine göre daha yaygın bir şekilde karşılaşılmamasıdır. Dilbilgisel bir öbeğin metnin başında, ortasında ya da sonunda diğer bölümlere göre daha yoğun karşılaşılmamasının derin yapı açısından belirli bir anlambilimsel açıklamaya gereksinim duyulduğu söylenebilir. Örneğin “belirtildiği gibi, söylendiği gibi, görüldüğü gibi” ilgeç öbeği yapılarının bilimsel bir metnin yorumlama ve sonuçlandırma bölümlerinde yer alması, büyük oranda metinsel konumlandırma kavramı üzerinden açıklanabilecek bir durumdur. Dilbilgisel bağlam ise belirli bir içerik sözcüğünün yüzey yapı açısından bir işlev sözcüğüne bağımlı olması ile açıklanabilir. “Yağmura rağmen, yağmurdan dolayı, yağmur yüzünden” gibi aynı adla öbek oluşturan ilgeçlerin farklı takılar alması dilbilgisel bağlamla açıklanabilmektedir. Öte yandan aynı ad farklı anlamsal uzanımlarla kullanıldığında farklı dilbilgisel birliktelikler de kurabilmektedir. Çalışmanın temel motivasyonunu da yaygın kullanılan işlev sözcüklerinden “gibi” ilgecinin derin yapıdan yüzey yapıya doğru ilerleyen anlambilimsel dinamiklerini ortaya koymak oluşturmaktadır.

İlgeçler alanyazındaki kaynaklar ışığında, “Dilsel dizgede tek başına var olamayan; sözcük, öbek yapı, tümce gibi dil birimlerini yeni bir anlamsal içerik oluşturmak üzere bir araya getiren işlevsel dil birimleri.” olarak tanımlanabilir (Hacıeminoğlu, 1992; Vardar, 2002; Efendioğlu, 2006; Karaağaç, 2009). Çalışmada temel dayanak, söz konusu ilgeç görünümlerinin anlamsal içerik oluşturma sürecini bilimsel ve ölçünlü olarak ortaya koymaktır. Bu kapsamda araştırma sorusu “Türkçede *gibi* ilgecinin derlem temeli anlambilimsel örüntüleri nasıldır?” olarak belirlenmiştir.

Yöntem

Araştırmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Betimsel çalışmalar bilimin betimleme amacına hizmet etmekle birlikte, aynı zamanda kendinden sonraki çalışmalar için denence üretmeye yönelik öngörü sağlamaktadır (Erkuş, 2009). Araştırmada veriler içerik analizinin alt yöntemlerinden biri olan tematik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdiği mesajı, anlam ve/veya dilbilgisi açısından nesnel ve sistematik olarak sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunma yoluyla sosyal gerçeği araştıran bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 22). Tematik analiz ise içerik analizi kapsamında, elde edilen veriler içerisinde tema ve örüntüler aramak amacıyla yapılan kodlamalara dayalı bir analiz tekniğidir (Glesne, 2013). Bu çalışmada tematik analiz tekniği ile sıfatların anlambilimsel örüntüleri ortaya konmuştur.

Veri Seti Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın veri seti evrenini Türkçe Ulusal Derlemi Tanıtım Sürümü (TUDTS) veritabanında yer alan metinler oluşturmaktadır. TUDTS günümüz Türkçesinin dengeli, büyük ölçekli ve genel amaçlı bir derlemi olacak biçimde tasarlanmıştır. TUDTS 50 milyon sözcükle sınırlandırılmıştır ve %98 oranında çok çeşitli türlerden ve 20 yıllık bir zaman aralığında yayınlanmış (1990-2009) yazılı metinlerden oluşmaktadır. TUDTS'nin %2'si ise yazıya aktarılmış konuşmalar ya da sözlü verileri kapsamaktadır. TUDTS metinlerinin sözcük sayıları ve dağılımları, yayın yılı, konu alanı ve metin türü ölçütlerine dayalı olarak oranlanmıştır.

Veri Toplama ve Çözümleme Süreci

Veri toplama sürecinde TUD aracılığıyla *gibi* ilgecinin bağımlı dizin ve eşdizimlilik görünümleri kategorik olarak ortaya konmuştur. Veri toplama sürecinin sonunda elde edilen veriler MS Excel'e aktarılmış, sonrasında SPSS 16.0 paket programı aracılığıyla betimsel istatistiğin yöntemlerinden olan yüzde ve sıklık analizleri yapılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde uzanımsal olarak *benzerlik ilişkisi* kodlayan “gibi” ilgecinin kurmaca metin türündeki dilbilgisel birliktelik görünümleri ele alınmıştır. Söz konusu ilgeç, *Türkçe Ulusal Dil Derlemi Tanıtım Sürümü-Yazınsal Kurmaca* tabakasında yer alan bağımlı dizinlerde 48.059 sıklık ile 585 farklı metinde karşımıza çıkmaktadır. Tablo 1'de söz konusu ilgecin öbek yapı formlarına ilişkin yüzde ve sıklık dağılımları yer almaktadır:

Tablo 1. “gibi” İlgecine İlişkin Öbek Yapı Dağılımları

ÖBEK YAPI	f	%
[ad + gibi]	4.187	25
[adıl + gibi]	4.194	25
[eylem + gibi]	1.309	8
[gibi + eylem]	2985	18
[eylemsi + gibi]	2486	15
[gibi + eylemsi]	671	4
[ilgeç + gibi]	629	4
[gibi + ilgeç]	130	1
Toplam	16.591	100

Tablo incelendiğinde araştırma konusu ilgecin derlemde, farklı dizgelerde toplam 16.591 defa gözlemlendiği bulgusuna erişilmektedir. Öbek yapı oluşturma koşullarına bakıldığında ise karşımıza en sık olarak [ad + gibi] ve [adıl + gibi] formları çıkmaktadır. Söz konusu iki öbek yapı formu tüm kullanımların yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Öte yandan “gibi” ilgecinin eylem, eylemsi ve kendi türünden sözcüklerle de öbek yapı kurma eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür.

[ad + gibi] Formunda Kurulan Öbekler

İlgeçlerin adlarla kurduğu öbek yapı görünümleri dilbilgisi kitaplarında ilgeç kullanımına ilişkin verilen prototipik örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bilgiye paralel olarak, derlem denetimi sonucunda da sıklık açısından en yoğun biçimde kullanılan formun, ilgecin adlarla olan öbek yapı kullanımı olduğu görülmektedir: Dizgesel görünümünün %25’inin [ad + gibi] öbeği biçiminde olması bu genellemeyi desteklemektedir. Tablo 2’de “gibi” ilgecinin dilbilgisel birliktelik sergilediği adlar ve bu adların derlemde karşılaşılma sıklıkları yer almaktadır:

Tablo 2. [ad + gibi] Formunda Kurulan Öbeklerin Sıklık Görünümleri

buz (391), çocuk (376), eskisi (359), deli (266), adam (212), mis (197), su (185), çocuklar (159), kuş (145), deliler (120), kedi (120), bal (117), ok (99), taş (99), hayvan (94), yılan (84), şey (83), gül (80), bıçak (79), leş (70), yağmur (67), bebek (66), dev (66), gölge (62), top (62), aslan (61), köpek (61), dağ (61), çiçek (57), ateş (56), kuşlar (55), yay (54), heykel (54), rüzgar (54), cin (52), kurt (52), fal taşı (51), gün (51).

GİBİ

Tablo incelendiğinde “gibi” ilgecinin en yoğun biçimde karşılaşılan öbek yapılarının “buz gibi”, “çocuk gibi”, “eskisi gibi” olduğunu görmek mümkündür. Biçimsel açıdan bakıldığında tablodaki adların büyük oranda yalın/eksiz bir konumda dilsel düzleme

çıktığı görülmektedir. Öte yandan bazı adların hem teklik hem çokluk durumlarıyla da karşılaşılmaktadır: “çocuk gibi/çocuklar gibi”, “deli gibi /deliler gibi” öbekleri buna örnek olarak gösterilebilir (bkz. Tanık Tümce 1).

(1) ...bir ara yolumuzu kaybettiğimizi sanınca kuşkulu, sonra kolayca çıkışı bulunca **çocuklar gibi** gülerek... (NA16B4A-0162)

İlgeç, [ad + gibi] formunda, anlambilimsel açıdan benzeme ve yakınlık ilişkisi kurabilmektedir. Öbek yapıdaki adlar anlambilimsel açıdan incelendiğinde ise özellikle doğadan insana aktarım yapılması eğiliminin dikkate değer bir bulgu olduğu düşünülmektedir. Bu aktarımlar incelendiğinde genel olarak kaynak alan kapsamında hayvan adları ve bitki adları hedef alan kapsamında kişiye ilişkin adlar ya da eylemler karşımıza çıkmaktadır (bkz. Tanık Tümce 2 ve 3).

(2) Mutfağa geçtiği anda, yarı uyur yarı uyanık bir **kedi gibi** Leman beliriyor kapıda. (MA16B3A-0033)

(3) Şimdi **çiçek gibi** iki kız, sizleri bekliyor. Hâlâ oturmuş çene yarıışı yapıyorsunuz. (CA16B4A-0489)

İlgeç öbekleri işlev açısından bakıldığında tanık tümcelerde belirteç ve sıfat görevleriyle karşımıza çıkmaktadır, Tanık Tümce 1, 2 ve 3 incelendiğinde de bu dizgesel özelliği görmek mümkündür.

[adıl + gibi] Formunda Kurulan Öbekler

Adıllarla kurulan ilgeç öbekleri de, yaygın olarak kullanılan formlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dizgesel görünümünün %25’ini [adıl + gibi] öbek formu oluşturmaktadır. Tablo 3’te “gibi” ilgecinin söz konusu öbek formunda dilbilgisel birliktelik sergilediği adılar ve bu adılların derlemde karşılaşılma sıklıkları yer almaktadır:

Tablo 3. [adıl + gibi] Formunda Kurulan Öbeklerin Sıklık Görünümleri

benim (745), senin (518), bu (453), onun (433), ne (348), o (297), sizin (272), bizim (232), herkes (182), kendisi (176), onlar (175), ben (154), kendi (148), sen (61).	GİBİ
--	-------------

Tablo incelendiğinde sıklığı en yüksek kullanımların “benim gibi”, “senin gibi”, “bu gibi” yapıları olduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu kullanımlar biçimsel açıdan ele alındığında dizgelerin büyük bir kısmında kişi adlarının ilgi durumunda kullanıldıkları görülmektedir (bkz. TT 4 ve 5). Diğer bir kullanım da dönüşlülük adlarıyla sağlanmaktadır (bkz. TT 6). Öbek yapılar anlambilimsel açıdan ele alındığında ise dizgelerde benzetme işlevinin ön plana çıktığı görülmektedir.

(4) Derken, çalılar arasından **benim gibi** suçlu, **benim gibi** tanık iki karanlık köpek çıkıp, korkuyla kaçtılar. (EA16B2A-0139)

(5) *Anladım usta, **senin gibi** duyarlı bir aşçı olmak hayattaki tek amacım. (OA16B2A-0626)*

(6) *Karşılaştığı bu adam ile bu yüzden hiçbir bağlantı kuramadı. Bu adam **kendisi gibi** meraklı bir turist olmalıydı. (MA16B2A-1004)*

Anlambilimsel açıdan önemli bir gözlem de [ne + gibi] öbek yapısı üzerinedir. Soru adılı olarak sınıflandıran “ne” ögesi “gibi” ilgeciyle öbek yapı oluşturduğunda birden farklı uzanımsal alanlar kurmaktadır. Tanık Tümce 7 ve 8’de sıfat işlevinde yeni bir öbeğin başı olarak yer alırken Tanık Tümce 9’da söylem belirleyici bir kalıp söz olarak yer almaktadır:

(7) ***Ne gibi** kitaplar sözgelimi? - Kırmızı Balon sözgelimi. (DA16B1A-1202)*

(8) *Böyle bir şeyin **ne gibi** bir eğlencesi, ne gibi bir zevki olabilir? (CA16B3A-0570)*

(9) *Öyle büyük yalanlar söyledin ki!" "**Ne gibi?**" dedi Kiraz. Soğukkanlılığını sürdürmek için olağanüstü çaba harcıyordu. (CA16B4A-0489)*

İlgecin tümcesel işlevleri incelendiğinde ise bir ad öbeğine sıfat olarak karşımıza çıktığı gözlemlenmektedir. Tanık Tümce 7 ve 8 söz konusu dizimselliği örneklemektedir.

[eylem + gibi] Formunda Kurulan Öbekler

Tanık tümceler incelendiğinde derlemde eylemlerle iki farklı öbek yapı oluşturma koşulu karşımıza çıkmaktadır. İlgecin ilk olarak [eylem + gibi] ikinci olarak [gibi + eylem] formu ile dizgeselleştiğini görmek mümkündür. Tablo 4.te “gibi” ilgecinin [eylem + gibi] formunda dilbilgisel birliktelik sergilediği eylemler ve bu eylemlerin derlemde karşılaşımla sıklıkları yer almaktadır:

Tablo 4. [eylem + gibi] Formunda Kurulan Öbeklerin Sıklık Görünümleri

der (316), ister (266), bakar (116), yapar (114), yetmiyormuş (97), duyar (83), duymamış (72), görmüş (72), yetmezmiş (66), anlamış (56), büyülenmiş (51).	GİBİ
---	-------------

Tabloda da görüldüğü üzere, “gibi” ilgeci [eylem + gibi] formunda “de-, iste-, bak” eylemleriyle öbek yapı oluşturmaktadır. Biçimsel açıdan ele alındığında eylemlerin büyük çoğunluğunun geniş zamanda, küçük bir bölümü de şimdiki zamanla çekimlendiği görülmekte (bkz. TT 9), bu zamansal çekimlerin olumsuz biçimleriyle de karşılaşılmaktadır. Biçimsel bağlamda dikkat çeken diğer bir bulgu da “-miş gibi” deseninin sık sık tekrar edilmesi üzerinedir (bkz. TT 10). Yüzey yapıda dikkat çeken bu olgu, derin yapıya aktarıldığında anlamsal açıdan olumsuz bir uzanım kodlamaktadır:

(10) *Delikanlı eliyle kes, tamam **der gibi** işaretler yapıyordu. (HA16B2A-0859)*

(11) **Duymamış gibi** soru sordu; “Bana nasıl bu kadar güveniyorsun?” (QA16B1A-1488)

Söz konusu öbek yapının tümcesel işlevleri ele alındığında, tanık tümcelerden de görüldüğü gibi bağımlı dizinlerde ilgeç tümleci olarak yer aldığını görmek mümkündür.

[gibi + eylem] Formunda Kurulan Öbekler

Söz konusu ilgeç, [gibi + eylem] formunda toplam kullanımın %18’ini oluşturmaktadır. Bu da adlar ve adılardan sonraki en yaygın kullanım olduğunu göstermektedir. Tablo 5’te [gibi + eylem] formunun öbek yapı kullanımlarına ilişkin sıklık görünümleri yer almaktadır:

Tablo 5. [gibi + eylem] Formunda Kurulan Öbeklerin Sıklık Görünümleri

GİBİ	oldu (555), geliyor (249), oluyor (151), olmamış (145), olmuş (139), görür (136), oldum (133), olmuştu (131), geliyordu (121), görünüyordu (120), duruyordu (118), gelmiş (102), baktı (99), oluyorum (92), görünüyor (91), bakıyor (83), yaptı (77), konuşur (75), duruyor (73), bakıyordu (70), oluyordu (64), hissediyorum (54), hissediyordu (54), gelmişti (53).
-------------	---

Tablo incelendiğinde ilgecin “ol-, gel-, gör-” eylemleriyle yoğun bir biçimde kullanıldığı gözlemlenmektedir. İlgeç biçimsel açıdan ele alındığında geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman gibi birden çok zaman formunda dizgeselleştğini söylemek mümkündür. Bu zamansal aktarımlar derin yapı düzeyinde çok sık biçimde sözceleme anına işaret etmektedir:

(12) *Garson gülecek gibi oldu.* - *Şarap yok, yenge.* (A16B2A-3329)

(13) *İki haftadır, evde kendilerinden başka biri daha varmış gibi geliyordu ona.* (HA16B3A-0999)

[eylemsi + gibi] Formunda Kurulan Öbekler

Söz konusu ilgecin yalnızca eylemlerle değil eylemsilerle de yoğun biçimde kullanıldığı görülmektedir. Derlemde, “gibi” ilgeci ile birliktelik kullanımına sahip toplam 3.157 eylemsi öbeğine rastlamıştır. Bunlardan bir bölümü [eylemsi + gibi] formundayken bir bölümü de [gibi + eylemsi] formunda karşımıza çıkmaktadır. Tablo 6’da [eylemsi + gibi] formunun öbek yapı kullanımlarına ilişkin sıklık görünümleri yer almaktadır:

Tablo 6. [eylemsi + gibi] Formunda Kurulan Öbeklerin Sıklık Görünümleri

olduğu (875), yaptığı (240), dediği (226), istediği (134), dediğim (132), geldiği (117), söylediği (94), istediğim (83), gördüğünüz (80), dediğin (78), tuttuğu (66), kaptığı (64),	GİBİ
---	-------------

bildiğin (62), yaptığım (61), gördüğün (61),
bildiğiniz (60), gerektiği (53).

Tablo 6'ya göre ilgecin söz konusu öbek yapıda “ol-, yap-, de-, iste-” eylemleriyle yoğun olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. Biçimsel açıdan bakıldığında ilgecin özellikle “-DIKI” ekiyle kurulan eylemsileri tercih ettiği söylenebilir. Anlambilimsel açıdan bakıldığında üç farklı görünümle karşılaşılmaktadır. İlki yapılan eyleme/eylem içeriğine gönderimde bulunmaya, ikincisi bir eylemin hızlı gerçekleştirilmesine, üçüncüsü ise “tamamıyla, bütünüyle” anlamına gelen uzanımlara ilişkin kodlamalardır:

(14) *Kim bilir belki de gerçekten **söylediği gibi** yalnızca bu evi görmek istemişti. (NA16B4A-0162)*

(15) *"Bebekler o kitapları okumazlar," dedi ve bebeğin başını **tuttuğu gibi** Melis'in memesine yapıştırdı. (OA16B4A-0299)*

(16) *Rüstem Emmi, kendisine hava durumunun sorulmasından çok hoşlanır. Hatta, tahminlerinin hemen hepsi, **olduğu gibi** çıkar. (BA16B3A-0478)*

Ayrıca bazı dizgesel görünümelerde ilgeç öbeğinin söylem belirleyici işleviyle de karşılaşılmaktadır:

(17) *Sayın seyirciler **bildiğiniz gibi** denizlerimizde balık bulunmadığından son elli yıldır halkımız oltalarını kışlık giyecek, sebze ve meyve için kullanıyor. (PA14B1A-4730)*

Tümcesel işlev açısından bakıldığında ise öbeklerin yoğunlukla ilgeç tümleci işlevinde (bkz. TT 14, 15), bazı dizgelerde belirteç grubu işlevinde (bkz. TT 16) kullanıldığını söylemek mümkündür.

[gibi + eylemsi] Formunda Kurulan Öbekler

Tablo 7'de “gibi” ilgecinin dilbilgisel birliktelik sergilediği eylemsiler ve bu eylemsilerin derlemde karşılaşıma sıklıkları yer almaktadır:

Tablo 7. [gibi + eylemsi] Formunda Kurulan Öbeklerin Sıklık Görünümleri

GİBİ	duran (194), görünen (156), yaparak (79), gözüken (70), yapıp (65), gelen (54), olan (53).
-------------	--

Tablo incelendiğinde ilgecin biçimsel açıdan büyük oranda “-An” ekiyle kurulan eylemsileri tercih ettiği gözlemlenmektedir. Bu açıdan dizgesel düzlemde söz konusu öbek görünümü sıfat olarak yer almaktadır. Ayrıca “-ArAk” ekiyle kurulan ve sıfat ya da belirteç sözcük türü oluşturan görünümlere de rastlanmaktadır:

(18) *İki göz evceğizi uzaktan görüldüğünde, çinko çatının tam kapatamadığı yerinde beyaz bir külçe **gibi duran**, keçe yatağa ilişti gözleri. (RA16B1A-0835)*

(19) *Burak biraz daha öndeydi ve durmadan saçını düzeltiyor gibi yaparak arkasına dönüp bakıyordu. (FA16B1A-0367)*

[ilgeç + gibi] Formunda Kurulan Öbekler

Araştırma konusu ilgeç yalnızca ad, adıl, eylem ve eylemsilerle değil, kendi türünden sözcüklere de dilbilgisel birliktelikler kurabildikleri gözlemlenmektedir. Tablo 8’de [ilgeç + gibi] formunun öbek yapı kullanımlarına ilişkin sıklık görünümleri yer almaktadır:

Tablo 8. [ilgeç + gibi] Formunda Kurulan Öbeklerin Sıklık Görünümleri

varmış (171), değil (115), yokmuş (136), yok (93), değilmiş (67), var (47).	GİBİ
---	-------------

Tablo incelendiğinde “var, değil, yok” ilgeçleriyle ilgeç öbeği kurabildiği gözlemlenmektedir. Biçimsel açıdan bakıldığında eksiz ya da “-miş gibi” yapılarına sıklıkla rastlanmaktadır. Tanık tümcelerdeki işlevleri ise genellikle ilgeç öbeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlambilimsel açıdan incelendiğinde öbeklerin olumlu ya da olumsuz bağlamlarda benzerlik ilişkisi kurduğu gözlemlenmektedir:

(20) *Koca aşiret reisi, sanki karşısında İstanbul valisi varmış gibi davranıyordu bana. (MA16B3A-0043)*

(21) *Kadının merdivenleri işaret eden eli şaşırtıcıydı; gövdesine bağlı değilmiş gibi hareket ettirebiliyordu. (OA16B2A-0488)*

[gibi + ilgeç] Formunda Kurulan Öbekler

Tablo 9’da [gibi + ilgeç] formunun öbek yapı kullanımlarına ilişkin sıklık görünümleri yer almaktadır:

Tablo 9. [gibi + ilgeç] Formunda Kurulan Öbeklerin Sıklık Görünümleri

GİBİ	değil (102), değilmiş (28).
-------------	-----------------------------

Tablo incelendiğinde, olumsuzluk kodlayan “değil” yapısı ile gibi ilgecinin birliktelik kullanımına sahip olduğu gözlemlenmektedir. Tümcesel dizilim açısından konusu yapının yüklemcil işlevde olduğunu söylemek mümkündür:

(22) *"Ama bizimkiler iyi, bunun gibi değil" derken, çenesiyle karşı duvarı gösteriyor. (PA16B2A-0840)*

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada “gibi” ilgecinin dizgesel kullanımları/dilbilgisel birliktelik görünümleri derlem dilbilimin ilke ve yöntemleri doğrultusunda betimlenmiştir. Bu kapsamda söz konusu ilgecin biçimsel, anlamsal ve dizimsel nitelikleri bağımlı dizinler aracılığıyla ortaya konmuştur. Niceliksel olarak bakıldığında ilgecin [ad + gibi] ve [adıl + gibi] öbek yapılarının yoğun olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. Hem ad hem de adlarla kurduğu

öbek yapı görünümünün anlamsal açıdan büyük oranda benzerlik kodladığını söylemek mümkündür. Ayrıca ilgeç, bağımlı dizinlerde söylem belirleyici olarak da karşımıza çıkmaktadır. “Ne gibi”, “bildiğiniz gibi” öbekleri bu kullanıma örnek olarak gösterilebilir.

İlgecin eylem ve eylemsilerle olan kullanımı da dikkat çeken görünüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Eylemin başta olduğu öbeklerde genellikle benzerlik ilişkisi kodlanırken “duymamış gibi” öbeğinde olduğu üzere bazı koşullarda söylem ezgisi bakımından olumsuz bir atmosfer yarattığı gözlemlenmektedir. Eylemin sonda olduğu öbeklerde ise anlam üretimi açısından sözceleme anına gönderimde bulunulduğunu söylemek mümkündür: “gibi geliyordu”, “gibi oldu” öbekleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Eylemsilerin başta olduğu koşullarda üç farklı anlambilimsel görünümle karşılaşmıştır: İlki yapılan eylem/eylem içeriğine gönderimde bulunmaya (söylediği gibi), ikincisi bir eylemin hızlı gerçekleştirilmesine (tuttuğu gibi), üçüncüsü ise “tamamıyla, bütünüyle” anlamına gelen uzanımlara (olduğu gibi) ilişkin kodlamalardır. Eylemsilerin sonda olduğu öbeklerde ise genellikle benzetme işlevi ön plana çıkmaktadır.

Araştırma konusu ilgeç, kendi türünden sözcüklerle de birliktelik kullanımı sergileyebilmektedir. “Değil gibi”, “varmış gibi” öbeklerinde görüldüğü üzere ilgecin olumlu ya da olumsuz bağlamlarda benzerlik ilişkisi kurduğu gözlemlenmektedir. “gibi” ilgecinin başta olduğu koşullarda ise benzerlik durumunun olumsuzlanması söz konusudur.

Öte yandan söz konusu ilgece ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde neredeyse tamamının ilgecin benzetme işlevini ön plana çıkarmakta olduğu gözlemlenmektedir. Fakat derlem temelli bakıldığında benzetmenin yanı sıra çok farklı anlam içerikleri oluşturma koşullarına sahip olduğu söylenebilir. Sonuç olarak “gibi” ilgeci farklı sözcük türleri ve farklı dizimsel özelliklerle çeşitli anlamsal uzanımlarla dizgeselleşebilmektedir. Bu kapsamda:

- *Türkçede özelde ilgeçlerin, genelde işlev sözcüklerinin tamamının bütün anlamsal ve dizimsel boyutlarının ortaya konması sürecinde derlem temelli bakış açısının benimsenmesi,*
- *Bu çalışmada ulaşılan sonuçların anadili ve yabancı dil olarak Türkçe dilbilgisi öğretimi alanında aktif olarak kullanılması önerilebilir.*

Kaynaklar

- Aksan, Y. vd. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). In proceedings of the eight international conference on language resources and evaluation (LREC 2012). İstanbul. Türkiye.
- Baker, P. (2006). Using Corpora in Discourse Analysis. London: Continuum.
- Baker, P., Hardie, A. ve McEnery, T. (2006). A Glossary of Corpus Linguistics. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Efendioğlu, S. (2006). “Cümle Menşeli Edatlar”, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı, 31, Erzurum 2006, s.193-207.
- Erkuş, A. (2009). Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Firth, J. R. (1951). “Modes of Meaning”. Papers in Linguistics 1934–1951. (Edt: J. R. Firth). S. 190–215. London: OUP.

- Glesne, C. (2013). Nitel Araştırmaya Giriş. (Çev. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Hacieminoğlu, N. (1992). Türk Dilinde Edatlar. İstanbul: MEB Yayınları.
- Hoey, M. (2001). Textual Interaction. London: Routledge. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>.
- Karaağaç, G. (2009). “Edat Üzerine Düşünceler”, Gazi Türkiyat, Güz, S. 5, s. 157 169.
- Tavşancıl, E. ve Aslan A. E. (2001). İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Vardar, B. vd. (2002). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Multilingual Yayınları.